

CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY HOSPODÁŘSKY SLABÝCH OBLASTÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Miroslav Žižka

Technická univerzita v Liberci, Hospodářská fakulta
Hájkova 6, CZ 461 17 Liberec
Česká republika
miroslav.zizka@tul.cz

ABSTRACT

The aim of the article is to show the characteristic indicators which determine the economically weak areas in the Czech Republic. These indicators include rate of unemployment, number of entrepreneurs, number of business units without employees, number of self-employees, branch structure of the regional economy, share of employment in the primary, secondary and tertiary sectors etc. The paper demonstrates that a strong tool for elimination of interregional disparities can be cluster initiatives. The last part of the text proposes suitable cluster initiatives for selected economically weak areas in the Czech Republic.

KEY WORDS

Economically weak area, branch structure, Liberec region, self-employee, cluster initiative

1. Úvod

V České republice lze rozlišit z hlediska hospodářského vývoje dva typy regionů – regiony s rozvojovou dynamikou (hospodářsky silné regiony) a problémové regiony (regiony vyžadující soustředěnou podporu státu).

Regiony vyžadující soustředěnou podporu státu jsou územní celky se ztíženými podmínkami pro trvale udržitelný ekonomický rozvoj. Prakticky jde o regiony, v nichž je žádoucí podpora podnikání (např. formou podpory klustrových iniciativ), neboť se vyznačují právě nízkou atraktivitou pro podnikatelské iniciativy. Regionem se rozumí územní celek vymezený pomocí administrativních hranic krajů, okresů, správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem, správních obvodů obcí s rozšířenou působností obcí nebo sdružení obcí.

Základní rozdělení regionů se soustředěnou podporou státu je uvedeno v zákonu č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje. Podle charakteru jejich zaostávání se člení na:

1. **Strukturálně postižené regiony**, ve kterých se soustřeďují negativní projevy strukturálních změn. Na základě toho dochází k útlumu odvětví a výrobních podniků a k růstu nezaměstnanosti. K jejich vymezení slouží ukazatele charakterizující zejména trh práce a rozvoj podnikání.

2. **Hospodářsky slabé regiony**, které na základě ukazatelů hospodářského a sociálního rozvoje vykazují podstatně nižší úroveň rozvoje, než je průměrná úroveň v České republice. K jejich vymezení slouží ukazatele charakterizující zejména trh práce, hospodářskou úroveň a strukturu a úroveň příjmů obcí a obyvatel.

3. **Venkovské regiony**, které jsou charakterizovány nízkou hustotou zalidnění, poklesem počtu obyvatel a vyšším podílem zaměstnanosti v zemědělství. K jejich vymezení slouží ukazatele charakterizující zejména vývoj počtu obyvatelstva, strukturu jeho zaměstnanosti a podíl obyvatelstva ve venkovských obcích.

Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR) může navrhnout k podpoře i další regiony, jejichž rozvoj je žádoucí podnítit z jiných důvodů, například pohraniční regiony, bývalé vojenské prostory, regiony postižené živelními pohromami, regiony se silně narušeným či poškozeným životním prostředím, regiony s méně příznivými podmínkami pro rozvoj zemědělské výroby či regiony s vyšší průměrnou mírou nezaměstnanosti, než je průměrná úroveň v ČR. V praxi tak byla do kategorie hospodářsky slabých regionů přiřazena území bývalých vojenských újezdů Mladá a Ralsko a navíc byla vymezena kategorie **regionů s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností**, kam spadají okresy, ve kterých souhrnné hodnocení nezaměstnanosti překračuje o 30 a více procentních bodů průměrnou hodnotu za území celé ČR, a které nejsou zařazeny mezi strukturálně postižené nebo hospodářsky slabé regiony

Konkrétní metodiku vymezení regionů se soustředěnou podporou státu na léta 2004 až 2006 upravuje vládní

usnesení č. 722/2003, resp. přílohy k tomuto usnesení [1]. Při vymezení regionů (na úrovni okresů) se soustředěnou podporou státu byl respektován princip koncentrace, tak aby územní pokrytí nepřekročilo 30 % rozlohy a počtu obyvatelstva ČR a finanční prostředky mohly být využity na řešení problémů ve skutečně nejvíce postižených regionech.

2. Měření ekonomické úrovně regionů

Ekonomickou úroveň regionů lze obecně měřit pomocí hrubého domácího produktu připadajícího na jednoho obyvatele. Jistý problém představuje skutečnost, že regionální výši tohoto ukazatele lze v podmínkách ČR zjistit pouze pro úroveň sdružených krajů (dle klasifikace Eurostatu úroveň NUTS 2) a krajů (NUTS 3). Pro administrativní jednotky nižší úrovně (okresy, správní obvody obcí) není velikost tohoto ukazatele známa.

Z analýzy uvedené v [2] vyplývá, že po celé sledované období 1995 až 2004 vykazuje nejvyšší ekonomickou úroveň Hlavní město Praha a nejnižší Olomoucký kraj. U ostatních krajů se pořadí v čase měnilo. Z toho důvodu bylo stanoveno střední umístění za období 1995 až 1999, kdy doznívaly ještě hlavní transformační procesy v národním hospodářství, za léta 2000 až 2004, jež je možné z tohoto pohledu považovat za stabilizované a za celé zkoumané období.

Ze změny středního umístění krajů vyplývá, že k nejstrmějšímu poklesu relativní ekonomické úrovně (tj. ve srovnání s ostatními kraji) došlo v Ústeckém kraji. Relativní pokles vykázaly i Karlovarský, Plzeňský, Zlínský, Jihočeský a Moravskoslezský kraj. Naopak nejvyšší relativní růst byl zaznamenán u Středočeského kraje. Pozitivní vývoj lze vysledovat i v Kraji Vysočina, Libereckém, Pardubickém, Královéhradeckém a Jihomoravském kraji.

Kraje ovšem představují příliš heterogenní celky, v rámci kterých se ekonomická úroveň menších územních celků může a zpravidla se i výrazně liší. Bohužel srovnání menších celků dle výše HDP na obyvatele je nemožné, protože se HDP pro tyto celky samostatně nesleduje. Z toho důvodu se využívají jiné ukazatele typu daňové příjmy na obyvatele, počet podnikatelských subjektů, míra nezaměstnanosti apod., dle kterých se usuzuje na výkonnost těchto regionů.

Na národní úrovni bylo provedeno Ministerstvem pro místní rozvoj hodnocení ekonomické úrovně okresů. Metodika hodnocení je podrobně popsána např. v díle [3].

Vymezené okresy, na něž je soustředěna podpora českého státu v letech 2004 až 2006, zaujímají rozlohu přes 2,3 mil. ha, což představuje 29,3 % území ČR. Z toho strukturálně postižené regiony pokrývají 10,3 %, hospodářsky slabé 16,0 % a regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností 3,0 % území ČR. Pět okresů (Bruntál, Jeseník, Teplice, Louny a Most) splnilo zároveň podmínky pro zařazení do strukturálně postižených i hospodářsky slabých regionů. Vzhledem k tomu, že podpora státu může být poskytována konkrétnímu území jen v rámci jednoho typu podpory, byly uvedené okresy zařazeny mezi strukturálně postižené regiony a místo nich byly do kategorie hospodářsky slabých regionů zařazeny okresy, které se umístily v pořadí hned za nimi. Rozložení problémových regionů ukazuje tab. 1.

Podpora se dotýká téměř 3 mil. obyvatel (29,0 % počtu obyvatel ČR), z toho podpora strukturálně postižených regionů ovlivňuje 15,5 %, hospodářsky slabých regionů 9,9 % a regionů s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností 3,6 % obyvatel ČR.

Tab. 1 Regiony vyžadující soustředěnou podporu státu (průměr ČR = 1,00)

Pořadí	Strukturálně postižené regiony		Hospodářsky slabé regiony		Regiony s vysoce nadprůměrnou nezaměstnaností	
	Okres	Hodnocení	Okres	Hodnocení	Okres	Hodnocení
1.	Most	1,77	Znojmo	1,53	Ústí n. L.	1,63
2.	Karviná	1,64	Třebíč	1,42	Děčín	1,57
3.	Chomutov	1,47	Rakovník	1,39	Litoměřice	1,46
4.	Teplice	1,45	Tachov	1,39		
5.	Ostrava-město	1,42	Přerov	1,39		
6.	Louny	1,39	Svitavy	1,39		
7.	Bruntál	1,38	Šumperk	1,38		
8.	Frýdek-Místek	1,38	Hodonín	1,37		
9.	Jeseník	1,36	Vyškov	1,36		
10.	Nový Jičín	1,30	Český Krumlov	1,35		

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj, 2003

3. Hospodářsky slabé oblasti na úrovni kraje

V předchozím textu byl popsán způsob hodnocení hospodářské úrovně regionů na úrovni okresů, kterou provádí MMR. Okresy však představují poměrně heterogenní celky, v rámci kterých se mohou vyskytovat značné mikroregionální rozdíly.

Z toho důvodu mají kraje možnost ve svých strategických dokumentech (programy rozvoje kraje, dále PRK) vymezit další problémové regiony vyžadující podporu. Tyto regiony by měly dle Společného regionálního operačního programu ČR (SROP) na léta 2004 až 2006 zahrnovat dalších cca 12 % populace ČR a z větší části obsahují venkovské mikroregiony se slabým hospodářským potenciálem. To znamená, že celkem by problémové regiony měly zahrnovat 41 % populace ČR (tj. 29 % dle metodiky MMR a 12 % dle metodik krajských úřadů).

V dokumentech krajů jsou nejčastěji nazývány jako hospodářsky slabé oblasti (dále HSO), lze se však rovněž setkat s označením problémový region, problémové území, hospodářsky slabý mikroregion, problémový obvod, marginalizované území, území postižené strukturálními změnami v průmyslu a službách (resp. na venkově a v zemědělství) a region pro soustředěnou podporu.

Metodika použitá pro vymezení těchto HSO je velice různorodá. Analýzou jednotlivých PRK bylo zjištěno, že k vymezení HSO v krajích se používá široká škála ukazatelů, ze kterých se následně zpravidla vytváří jeden syntetický ukazatel. Blíže o této problematice pojednává dílo [4].

Provedená analýza v díle [4] ukázala, že v HSO dle metodik krajů žije cca 29,5 % obyvatelstva ČR se značnými mezikrajskými rozdíly, přičemž dle metodiky MMR v hospodářsky slabých regionech žije 14,6 % obyvatelstva a to včetně pěti okresů, které splňovaly souběžně kritéria pro zařazení mezi strukturálně postižené a hospodářsky slabé. Souhrnný počet obyvatel žijících ve všech problémových regionech vymezených MMR a kraji, po eliminaci duplicit vyplývajících z překryvu územních celků, představuje 43,9 % obyvatelstva, což mírně převyšuje předpoklad uvedený ve SROP (41 %, viz výše).

Hlavním problémem se ukazuje nejednotnost použité metodiky, která je zapříčiněna mimo jiné i omezenou dostupností statistických dat na úrovni obcí. Při vymezení HSO v PRK byly kraje vedeny snahou vyhnout se výběrovým šetřením a použily ukazatele, jimiž běžně disponují krajské reprezentace ČSÚ a úřady práce. Z toho důvodu byla občas použita i vágní formulace – HSO je území se špatným životním prostředím, špatným napojením na dopravní a technickou infrastrukturu apod.

4. Hospodářsky slabé oblasti v Libereckém kraji

S ohledem na dobrou znalost místních reálií a velmi dobrou spolupráci s odborem hospodářského a regionálního rozvoje Krajského úřadu Libereckého kraje je v další části příspěvku koncentrována pozornost na hospodářsky slabé oblasti v Libereckém kraji.

Dle usnesení vlády č. 722/2003 se na území Libereckého kraje nachází pouze jeden hospodářsky slabý region. Jedná se o území bývalého vojenského újezdu Ralsko.

Hospodářsky slabými oblastmi Libereckého kraje se zabývala již Strategie rozvoje Libereckého kraje, schválená usnesením zastupitelstva kraje dne 22. 1. 2002. Při jejich vymezení byly vzaty v úvahu nejprve čtyři ukazatele:

U1 - míra nezaměstnanosti (vyšší než 10 % ke dni 31. 12. 2001),

U2 - intenzita podnikatelských aktivit (byl-li počet podnikatelských subjektů nižší než 170 na 1000 obyvatel),

U3 - daňová výtěžnost (daňové příjmy obcí nižší než 4000 Kč/obyvatel),

U4 - hustota zalidnění (nižší než 50 obyvatel/km²). [5]

Při tvorbě PRK na léta 2004 až 2006 (schválen usnesením zastupitelstva 15. 6. 2004) byly HSO nově vymezeny. K výše uvedeným čtyřem ukazatelům byly přidány další dva – podíl ekonomicky aktivních obyvatel zaměstnaných ve službách a podíl obyvatelstva bez maturity - a zároveň byla změněna metodika jejich hodnocení, kdy bylo upuštěno od hodnocení absolutních hodnot a místo nich byla použita metoda vah a bodového hodnocení

U každého sledovaného ukazatele byly obcím přiřazeny bodové hodnoty v rámci dvacetistupňové škály dle pravidla, že vyšší bodová hodnota znamená horší situaci u daného ukazatele. Dále byly jednotlivým ukazatelům přiřazeny váhy podle významnosti a dopadů do území. Váhy byly normovány, aby jejich součet byl roven jedné.

Všechny ukazatele byly hodnoceny k datu sčítání lidu 1. 3. 2001, ukazatel daňové výtěžnosti je za rok 2000. Při hodnocení míry nezaměstnanosti byly použity dva časové okamžiky – k 31. 12. 2002 a 30. 6. 2003, z důvodu podchycení sezónních prací a nárůstu nezaměstnaných absolventů škol. Při bodovém hodnocení byla pak použita vyšší hodnota míry nezaměstnanosti z uvedených dvou hodnot.

Při výpočtu výsledného hodnocení SH pro každou obec byl použit vzorec (1).

$$SH = 0,3*U1 + 0,2*U2 + 0,2*U3 + 0,15*U4 + 0,1*U5 + 0,05*U6 \quad (1)$$

kde

- U1 - bodová hodnota míry nezaměstnanosti,
- U2 - bodová hodnota daňové výtěžnosti,
- U3 - bodová hodnota intenzity podnikatelských aktivit,
- U4 - bodová hodnota zaměstnanosti ve službách,
- U5 - bodová hodnota podílu obyvatelstva bez maturity,
- U6 - bodová hodnota hustoty zalidnění.

Maximální počet bodů, které mohla obec získat, byl 20. Pro zařazení mezi HSO byla zvolena hranice získání alespoň 13 bodů. Z celkového počtu 216 obcí překročilo tuto hranici 96 obcí, které byly následně soustředěny do šesti přirozených geografických celků:

- Cvikovsko (4 obce),
- Frýdlantsko (17 obcí),
- Hrádecko – Chrastavsko (7 obcí),
- Podralsko (14 obcí),
- Centrální Semilsko (16 obcí),
- Západní Českolipsko (25 obcí).

Zbýlých 13 obcí je izolovaných a nelze je přiřadit k žádné HSO. Hospodářský rozvoj těchto obcí bude řešit Liberecký kraj nápravnými opatřeními financovanými z vlastních zdrojů kraje (např. v rámci programu obnovy venkova nebo investičního fondu Libereckého kraje).

4.1 Odvětvová struktura a velikostní distribuce firem v HSO Libereckého kraje

V rámci výzkumu HSO byla porovnána odvětvová struktura HSO Libereckého kraje s hospodářsky silným „zbytkem“ kraje. Za tím účelem byla ve spolupráci s Krajským úřadem Libereckého kraje zjištěna zaměstnanost dle odvětví OKEČ v jednotlivých obcích HSO a následně sumarizována nejprve za celou oblast a následně i za

všechny HSO. Ze statistického bulletinu ČSÚ byly získány údaje o zaměstnancích podle OKEČ u subjektů s 20 a více zaměstnanci za celý Liberecký kraj. Zde je nutno upozornit na úskalí při komparaci obou datových zdrojů. Údaje za obce pocházejí za všechny podnikatelské subjekty, tedy i za podniky s méně než 20 zaměstnanci a údaje jsou vztaženy k 30. 9. 2004. Ve statistickém bulletinu jsou uvedeny průměrné evidenční počty zaměstnanců za celý rok 2004. První typ chyby je markantní v případě odvětví J – finanční zprostředkování, kde podle statistického bulletinu pracovalo 47 osob, zatímco jen HSO uvádějí počet 328 osob. Jedná se o typ činnosti, kde právě převažují podnikatelé buď zcela bez zaměstnanců nebo s několika málo pracovníky.

Porovnáme-li relativní počty zaměstnanců dle odvětví v HSO s průměrnými hodnotami za celý Liberecký kraj, s připuštěním chyby vzniklé odlišnou strukturou vzorku, zjistíme poměrně výrazné diferenciaci. HSO se vyznačují vyšší zaměstnaností ekonomicky aktivního obyvatelstva v zemědělství (kód A, podíl obyvatelstva pracujícího v rybolovu – kód B – je prakticky nulový), stavebnictví (F), obchodu a ostatních službách (G, H, I) s výjimkou činností v oblasti nemovitostí, pronájmu a podnikatelských činností (tj. činností v oblasti výpočetní techniky, výzkumu a vývoje – kód K). Výrazně nižší je zaměstnanost v HSO ve zpracovatelském průmyslu (D), školství a zdravotnictví (M a N). Poslední dvě kategorie lze odůvodnit tím, že obce HSO leží mimo velká centra, kde se zpravidla nacházejí hlavní vzdělávací instituce a správní orgány. Nižší zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu je pravděpodobně způsobena tím, že v těchto obcích chybějí velcí zaměstnavatelé, což bude předmětem analýz v dalším textu.

Tab. 2 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo podle odvětví k 30. 9. 2004 (%)

HSO/OKEČ	A+B	D	F	G	H	I	J	K	L	M+N	O	X
Cvikovsko	4,55	45,26	7,09	8,44	3,96	4,58	0,80	2,40	4,86	10,84	2,40	4,83
Frýdlantsko	5,50	42,21	9,44	6,99	3,06	4,43	0,67	1,96	6,30	7,12	2,89	9,43
Hrádecko-Chrastavsko	2,50	42,41	9,65	9,72	4,31	4,43	1,17	2,60	5,43	6,05	3,47	8,26
Podralsko	6,87	47,52	5,57	6,00	2,95	3,76	0,62	3,00	6,24	7,00	3,72	6,75
Centrální Semilsko	12,59	40,02	13,32	5,23	2,94	7,29	0,38	0,92	4,85	2,52	3,20	6,75
Západní Českolipsko	4,50	47,00	7,30	7,30	3,00	5,70	0,80	2,40	4,30	6,30	2,90	8,60
HSO celkem	5,71	44,38	8,43	7,27	3,32	4,86	0,76	2,33	5,45	6,46	3,19	7,83
Liberecký kraj celkem¹⁾	1,82	52,86	4,16	4,05	1,16	2,05	0,04	4,17	4,56	18,32	2,99	3,82²⁾
Liberecký kraj bez HSO	0,00	58,39	1,37	1,96	0,00	0,21	0,00	5,38	3,98	26,04	2,86	1,21²⁾

Zdroje dat: Krajský úřad Libereckého kraje, 2005

ČSÚ – Statistický bulletin – Liberecký kraj za rok 2004

Poznámka: X - odvětví nezjištěno; 1) za celý rok 2004; 2) ostatní odvětví

Kódy OKEČ: viz [http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/odvetvova_klasifikace_ekonomickych_cinnosti_\(okec\)](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/odvetvova_klasifikace_ekonomickych_cinnosti_(okec))

Propočty: vlastní

Rozdíly mezi HSO a Libereckým krajem vyniknou ještě zřetelněji, pokud se srovná relativní zaměstnanost dle odvětví mezi hospodářsky slabými a hospodářsky silnými oblastmi kraje. Hospodářsky silné oblasti byly vymezeny rozdílovým způsobem tak, že se od celkového počtu zaměstnanců v Libereckém kraji odečetly počty zaměstnanců v HSO. Z tab. 2 vyplývá, že hospodářsky silné oblasti Libereckého kraje se vyznačují extrémně vysokou zaměstnaností ve zpracovatelském průmyslu (D) a relativně vysokou zaměstnaností v odvětví nemovitostí a pronájmu, vč. podnikatelských činností (K) a dále ve školství a zdravotnictví (M+N). Na druhé straně podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva pracujícího v zemědělství (A) je v těchto oblastech prakticky nulový a nízká je i zaměstnanost v klasických službách (G - obchod, opravy vozidel, H - ubytování, stravování, I - doprava, skladování a spoje).

Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že **hospodářsky slabé oblasti mají odlišnou odvětvovou strukturu hospodářství ve srovnání s hospodářsky silnými oblastmi.**

V dalším kroku byla provedena analýza velikostní struktury podniků v HSO. Pro zařazení podniků do kategorie drobný, malý, střední a velký bylo zvoleno kritérium počtu zaměstnanců (drobný podnik – méně než 10 zaměstnanců, malý podnik – méně než 50 zaměstnanců, střední podnik – méně než 250 zaměstnanců, velký podnik – nad 250 zaměstnanců). Z tab. 3 je patrné, že v HSO Libereckého kraje převládají drobní podnikatelé a podíl všech ostatních kategorií nečiní sumárně ani 3 %. Na rozdíl od analýzy odvětvové struktury však nebyla zjištěna výrazná diference od velikostní skladby podniků v celém Libereckém kraji. Podíl drobných podniků v celém kraji je sice nižší, avšak pouze nepatrně o 0,14 procentního bodu a například podíl velkých podniků je vyšší jen o 0,01 procentního bodu.

Tab. 3 Rozdělení podniků dle kategorie počtu zaměstnanců (rok 2004)

HSO	Podíl podnikatelských subjektů v kategorii			
	Drobný podnik	Malý podnik	Střední podnik	Velký podnik
Cvikovsko	98,49	0,97	0,53	0,00
Frýdlantsko	98,12	1,47	0,32	0,09
Hrádecko-Chrastavsko	97,67	1,94	0,34	0,05
Podralsko	96,86	2,42	0,60	0,13
Centrální Semilsko	98,11	1,64	0,26	0,00
Západní Českolipsko	97,96	1,87	0,15	0,03
HSO celkem	97,77	1,82	0,35	0,06
Liberecký kraj celkem	97,63	1,92	0,38	0,07
Liberecký kraj bez HSO	97,60	1,93	0,39	0,07

Zdroje dat: Krajský úřad Libereckého kraje, 2005

ČSÚ – Statistický bulletin – Liberecký kraj za rok 2004

Propočty: vlastní

Zásadní rozdíl nebyl zjištěn ani v případě komparace s hospodářsky silnými oblastmi Libereckého kraje, které byly vymezeny analogickým rozdílovým způsobem jako u předchozí analýzy odvětvové struktury, jen s tím rozdílem, že místo počtu zaměstnanců byly vzaty v úvahu počty podnikatelských subjektů. Hospodářsky silné oblasti se sice vyznačují vyšším podílem středních a velkých podniků, avšak rozdíl je téměř zanedbatelný – činí pouhých 0,05 procentního bodu. Lze tedy konstatovat, že **dle velikostní struktury firem nevykazují HSO zásadní odchylku ve srovnání s celým Libereckým krajem, ani s jeho hospodářsky silnými oblastmi.**

Jak však zjistila P. Rydvalová [6], obce v HSO vykazují extrémně vysoký podíl „sebezaměstnaných“ drobných podnikatelů bez zaměstnanců (tzv. pracujících na vlastní účet).

Jak dále uvádí P. Rydvalová, ve vyspělých ekonomikách EU se pohybuje podíl „sebezaměstnaných“ občanů (podnikatelů bez zaměstnanců) cca na úrovni 10 % a vyšší podíl zaměstnanosti je až v kategorii malých a středních podniků, viz tab. 4 .

Obce HSO Libereckého kraje vykazují extrémně vysokou hodnotu indikátoru osoby pracující na vlastní účet, která se pohybuje u jednotlivých HSO v rozmezí 47 % až 59 %. V obcích HSO Libereckého kraje jsou občané nuceni stavem sociálně ekonomického rozvoje oblasti zahájit podnikání z důvodu vlastní obživy, čímž je uměle snížena míra nezaměstnanosti.

Ukazuje se tak, že problémem HSO není vysoký podíl drobných podnikatelů, který se neliší od hospodářsky silných oblastí kraje, ale skutečnost, že tito podnikatelé

nevytvářejí žádná další pracovní místa. Dle výběrového šetření pracovních sil ČSÚ se pracující na vlastní účet v roce 2004 podíleli na celkovém počtu zaměstnanců v ČR 11,9 % (údaje Eurostatu v tab. 4 uvádějí údaj za rok 2000 ve výši 13,5 %) a v Libereckém kraji 12,5 %. Průměrná hodnota za všechny HSO Libereckého kraje činí dle citovaného šetření P. Rydvalové přitom 51,4 %. To znamená, že v těchto obcích chybějí zaměstnavatelé, kteří by vytvořili dostatečné množství pracovních příležitostí.

Tab. 4 Podíl zaměstnanců dle velikostních skupin podniků v ČR a EU-15 (%)

Kategorie podnikatelů	1995		2000	
	ČR	EU15	ČR	EU15
Drobní podnikatelé pracující na vlastní účet (zaměstnané osoby nepobírající mzdu)	16,6	8,0	13,5	9,2
Podnikatelé s počtem zaměstnanců do 49	31,4	43,3	35,5	40,8
Podnikatelé s počtem zaměstnanců 50 a více	52,0	48,7	51,0	50,0

Zdroj: RYDVALOVÁ, P. Syntéza výsledků SWOT analýzy. In JÁČ, I., aj. Studie revitalizace vybraného regionu se soustředěnou podporou státu. [Výzkumná zpráva pro MMR – projekt č. WA-011-05-Z14]. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006, s. 75. Dle údajů Eurostatu – 2000 a 2003

5. Možnosti zapojení podnikatelů z HSO do klastrových iniciativ

Cílem vytváření klastrů je podpořit ekonomický růst a konkurenceschopnost regionální ekonomiky a následně i celého národního hospodářství. Podpora klastrů je samozřejmě pouze jedním z faktorů, jímž lze pozitivně ovlivnit regionální konkurenceschopnost. Dalšími důležitými faktory jsou dostupnost regionu (tzn. hlavní úroveň tvrdé či technické infrastruktury) a vzdělanost pracovní síly. [7] Nicméně i zde mohou klustry sehrát pozitivní úlohu. V důsledku existence klastrů se může významně zlepšit spolupráce vzdělávacích institucí a

podnikatelských subjektů, která je v současnosti v řadě případů neuspokojivá, což se odrazí v lepší připravenosti absolventů škol pro uplatnění v praxi. Vzdělávací instituce mohou ovšem zvýšit kvalifikaci i stávajících zaměstnanců firem v rámci programů celoživotního vzdělávání. Vliv klastrů na zlepšování tvrdé infrastruktury je nepřímý. Sdružováním dosáhnou podnikatelé lepší pozice při vyjednávání se státními úřady a mohou tak účinněji lobovat za zlepšení např. silničního spojení do určité části regionu.

Záměrem výzkumu bylo posoudit možnosti zapojení podnikatelských subjektů z HSO Libereckého kraje do již existujících či potenciálních klastrů v tomto regionu. Za tím účelem byla provedena analýza počtu podnikatelských subjektů a počtu zaměstnanců dle jednotlivých odvětví průmyslu v obcích HSO Libereckého kraje. V podkladových materiálech od krajského úřadu byly počty zaměstnanců uvedeny v intervalovém rozdělení. Pro účely analýzy byly intervaly nahrazeny střední hodnotou. V dalším kroku by propočítán koeficient lokalizace LQ dle vztahu (2) charakterizující relativní významnost odvětví. Pro účely výpočtu LQ byla celá HSO pojata jako jeden celek (mikroregion) a její odvětvová struktura ve zpracujícím průmyslu byla porovnávána s celým Libereckým krajem.

$$LQ_{i,n} = \frac{z_{i,n}/z_n}{Z_{i,n+1}/Z_{n+1}} \quad (2)$$

kde

$LQ_{i,n}$ - koeficient lokalizace pro odvětví i v regionu úrovně NUTS n ,

$z_{i,n}$ - počet zaměstnanců v odvětví i v regionu úrovně NUTS n ,

z_n - celkový počet zaměstnanců v regionu úrovně NUTS n ,

$Z_{i,n}$ - počet zaměstnanců v odvětví i na vyšší úrovni, tj. regionu úrovně NUTS $n+1$,

Z_{n+1} - celkový počet zaměstnanců na vyšší úrovni, tj. regionu úrovně NUTS $n+1$.

Možnosti zapojení podnikatelských subjektů do klastrových iniciativ Libereckého kraje jsou přehledně shrnuty v tab. 5.

Tab. 5 Potenciál zapojení podnikatelských subjektů z HSO do klastrových iniciativ

HSO	Klastrové iniciativy	
	existující	potenciální
Cvikovsko	sklářský klaster	nábytkářský klaster
Frýdlantsko	klaster technických textilií	plastikářský klaster, strojírenský klaster, elektrotechnický klaster
Hrádecko-Chrastavsko	strojírenský a automobilový klaster v sousedním Německu	plastikářský klaster, strojírenský klaster
Podralsko	klaster technických textilií	plastikářský klaster, nábytkářský klaster
Centrální Semilsko	problematické zapojení, spíše podpora cestovního ruchu	
Západní Českolipsko	sklářský klaster	strojírenský klaster

Zdroj: vlastní

Na závěr této kapitoly je nutné podotknout, že byl hodnocen pouze potenciál pro zapojení firem do existujících či potenciálních klastrů, jichž se dotýká Operační program průmysl a podnikání – Klastry. To znamená, že jejich předmětem činnosti je průmyslová výroba. Pouze v případech, kdy se ukázalo, že význam průmyslu je v dané HSO evidentně slabý (Centrální Semilsko, okrajové části Hrádecko-Chrastavska), byly naznačeny jiné možnosti pro podporu ekonomického rozvoje dané problémové oblasti, např. v cestovním ruchu.

6. Závěr

Cílem příspěvku bylo poukázat na metodické rozdíly používané při vymezování regionů vyžadujících soustředěnou podporu státu na národní a krajské úrovni. Bylo zjištěno, že metodiky jednotlivých krajů jsou velice odlišné. Může tak nastat situace, kdy „problémový region“ z pohledu jednoho kraje je dle kritérií jiného kraje vlastně bezproblémový. Do budoucna by bylo proto vhodné způsob hodnocení ekonomické úrovně mikroregionů alespoň částečně harmonizovat.

Druhá část zkoumání se věnovala problému, zda klastry (chápano jako existující subjekty) či klastrové iniciativy (chápano ve smyslu organizovaného úsilí zpravidla vládní instituce vedoucího ke vzniku klustru) jsou tím správným nástrojem, který může pomoci podnikatelům v konkrétním regionu a zejména podnikatelům v hospodářsky slabých oblastech. Tento problém je logicky spjat s otázkou, zda ekonomická síla regionu je podmíněna existencí úspěšných podnikatelů nebo zda úspěch firmy je alespoň částečně odvislý od konkurenceschopnosti regionu v národním i mezinárodním měřítku.

Zodpovězení této otázky se jeví mnohem složitější i v souvislosti s vymezením pojmu „region“. Regionem může být kraj, který jako celek může být hospodářsky silný, ovšem v jeho rámci se mohou vyskytovat hospodářsky slabé (mikro)regiony (okresy, správní obvody obcí). Vyjdeme-li ze zásad regionální politiky EU, dle níž jsou základními prvky dle nomenklatury územních statistických jednotek (NUTS) celky velikosti NUTS 2, měli bychom se primárně zabývat regiony soudržnosti (sdruženými kraji). Problém představuje skutečnost, že tyto regiony mají v podmínkách ČR pouze statistický charakter a za základní kámen regionálního uspořádání v ČR jsou považovány kraje. Převážná část krajů v ČR však spadá do kategorie NUTS 3 (výjimkou jsou Praha, Středočeský a Moravskoslezský kraj). S přihlédnutím ke skutečnosti, že pro některé prioritní cíle (rozvoj hospodářsky zaostalých oblastí) mohou členské státy EU předložit plány zahrnující i území NUTS 3, je regionem v tomto příspěvku myšlen kraj, pokud není uvedeno jinak.

Samotné, izolované drobné, malé a střední podniky nemají v soudobém globalizujícím se prostředí příliš velkou šanci dlouhodobě se udržet na trhu. Lze proto konstatovat, že ke vzniku klastrů dochází v důsledku přirozených tržních procesů. Otázkou je, zda do tohoto přirozeného procesu má nějakým způsobem zasahovat stát. Cílem státní podpory by zajisté neměl být primárně vznik klustru jako entity takové, ale zlepšení podnikatelského prostředí, podpora výzkumu, vývoje, inovací, zvyšování vzdělanosti obyvatelstva a zlepšování technické a dopravní infrastruktury. To jsou hlavní faktory ovlivňující konkurenceschopnost regionu. Podporu vzniku klastrových iniciativ je proto nutné chápat v tomto kontextu a pouze jako jeden z nástrojů, kterým lze podpořit konkurenceschopnost regionu i jeho podnikatelských subjektů.

Příspěvek byl zpracován s podporou Ministerstva pro místní rozvoj – projekt č. WA-011-05-Z14 „Návrh opatření pro revitalizaci regionů vyžadujících soustředěnou podporu státu“.

Literatura:

- [1] Usnesení Vlády České republiky č. 722 ze dne 16. 7. 2003, o vymezení regionů se soustředěnou podporou státu na období let 2004 až 2006
- [2] ČSÚ – Analýza regionálních rozdílů v ČR. Praha: Český statistický úřad, 2006
- [3] RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M. Komparace metod pro vymezení regionů se soustředěnou podporou státu. 1. vyd. Liberec: VÚTS, 2006, s. 10 – 16. ISBN 80-239-6561-1
- [4] RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M. Metodika hodnocení hospodářsky slabých oblastí v ČR. In Sborník příspěvků z konference Hradecké ekonomické dny 2006 – Podnikání a rozvoj regionu. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 407 – 408. ISBN 80-7041-895-8
- [5] VÍT, V., aj. Program rozvoje Libereckého kraje 2004 – 2006. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje, 2004, s. 149.
- [6] RYDVALOVÁ, P. Syntéza výsledků SWOT analýzy. In JÁČ, I., aj. Studie revitalizace vybraného regionu se soustředěnou podporou státu. [Výzkumná zpráva pro MMR – projekt č. WA-011-05-Z14]. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006, s. 75. Bez ISBN
- [7] SKOKAN, K. Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji. 1. vyd. Ostrava: Repronis, 2004, s. 61. ISBN 80-7329-059-6